

Het bezwaar van de leraar

Ton van Haperen

AUP

Ontwerp omslag: bij Barbara
Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6298 863 7
e-ISBN 978 90 4854 092 1 (pdf)
e-ISBN 978 90 4854 093 8 (ePub)
NUR 740

Uitgeverij AUP is een imprint van Amsterdam University Press.

© A. van Haperen / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2018

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

What Teachers Make¹

He says the problem with teachers is
*What's a kid going to learn
from someone who decided his best option in life
was to become a teacher?*

He reminds the other dinner guests that it's true
what they say about teachers:
Those who can, do; those who can't, teach.

I decide to bite my tongue instead of his
and resist the temptation to remind the dinner guests
that it's also true what they say about lawyers.
Because we're eating, after all, and this is polite conversation.
*I mean, you're a teacher, Taylor.
Be honest. What do you make?*

And I wish he hadn't done that—asked me to be honest—
because, you see, I have this policy about honesty and
ass-kicking:
if you ask for it, then I have to let you have it.
You want to know what I make?
I make kids work harder than they ever thought they could.
I can make a C+ feel like a Congressional Medal of Honor
and an A- feel like a slap in the face.
*How dare you waste my time
with anything less than your very best.*

I make kids sit through 40 minutes of study hall
in absolute silence.
*No, you may not work in groups.
No, you may not ask a question.
Why won't I let you go to the bathroom?
Because you're bored.
And you don't really have to go to the bathroom, do you?*

I make parents tremble in fear when I call home:
Hi. This is Mr. Mali. I hope I haven't called at a bad time,
*I just wanted to talk to you about something your son said today.
To the biggest bully in the grade, he said,*

'Leave the kid alone. I still cry sometimes, don't you?

It's no big deal.'

And that was the noblest act of courage I have ever seen.

I make parents see their children for who they are
and what they can be.

You want to know what I make? I make kids wonder,

I make them question.

I make them criticize.

I make them apologize and mean it.

I make them write.

I make them read, read, read.

I make them spell *definitely beautiful, definitely beautiful,*
definitely beautiful

over and over and over again until they will never misspell
either one of those words again.

I make them show all their work in math
and hide it on their final drafts in English.

I make them understand that if you've got *this*,
then you follow *this*,

and if someone ever tries to judge you
by what you make, you give them *this*.

Here, let me break it down for you, so you know what I say
is true:

Teachers make a goddamn difference! Now what about you?

Inhoud

Proloog	9
1. Het schoolbestuur is een middeleeuwse organisatie	45
2. Leerlingen worden slimmer, leraren niet	95
3. Leren voor het examen is niet hetzelfde als leren	137
Epiloog	179
Noten	203

Proloog

Rapporten van twee staatscommissies brengen in 2008 het gevoerde onderwijsbeleid aan het wankelen. Een ware revolutie. Maar de stelsels blijven zoals ze zijn. Daardoor verandert weinig op de werkvloer. Kinderen leren daardoor steeds minder in de klas. Het kan anders. En vooral, beter. Moeilijk hoeft dat niet te zijn.

Terugblik

Via Twitter vind ik een filmpje op het internet.² Dat dateert uit 1991. De toenmalige staatssecretaris OCenW, Jacques Wallage (PvdA), bezoekt een congres van Ons Middelbaar Onderwijs (OMO). Wallage was begin jaren negentig de onderwijsstaatssecretaris die de onderbouw van het voortgezet onderwijs omvormde tot de basisvorming. OMO is een vereniging van katholieke scholen in Brabant. Die bestond op dat moment vijftig jaar. Wallage is vanuit de residentie naar Tilburg gereisd om uit te leggen hoe het verder moet met het voortgezet onderwijs in de provincie.

Het filmpje treft me in het hart omdat ik achter een tafel mijn in 2002 overleden vader zie zitten. Hij was rector van een van die katholieke Brabantse scholen. Het Sint-Jans Lyceum in Den Bosch. Een grote scholengemeenschap gericht op het kroost van de beter gesitueerde Bosschenaar. Omdat hij het feest mee heeft georganiseerd, zat hij op dat podium.

Ik kijk naar het beeldscherm. Anachronistische analoge kleuren. Een beetje bruinig. Oranje. Niet scherp. Beelden die doen denken aan de oude Sovjet-Unie. Op het podium het politbureau. In de zaal het voor de gelegenheid opgedirkte klapvee. Overigens, ook ik werk ruim dertig jaar voor OMO, maar ik speel in een andere league. Ik sta voor de klas.

Wallage neemt plaats achter het spreekgestoelte, kijkt bewindsliedelijk de zaal in, wacht even en neemt stelling; hij en

de vereniging hebben een verschil van mening. Vervolgens leest hij de notabelen de les. Doet dat gemaakt ontspannen. Lacht om zijn eigen grappen. De notabelen lachen mee.

De toenmalige staatssecretaris heeft twee boodschappen. De door hem ingevoerde basisvorming zal kinderen niet zozeer vakkennis bijbrengen, maar vakoverstijgende vaardigheden. Voorbereidend op de veranderende samenleving. Aangeleerd voor de rest van het leven. En, zegt hij streng, dan het meningsverschil. De vereniging stuurt onvoldoende op schaalvergroting. Alsof dat een vrijblijvende kwestie is. Dat ziet hij toch echt anders. Hij vraagt met klem door te gaan met fuseren. Dwingen wil hij niet. Maar. De daarop dreigende stilte en blik spreken voor zich. Nog een glimlach. En het is duidelijk. Het zal gaan zoals hij het wil. Die brede scholengemeenschappen van beroepsonderwijs tot en met gymnasium komen er. Hij praat even door. Beëindigt het relaas geroutineerd vriendelijk. Ik zie mijn vader achter de tafel de handen blauw klappen. Terwijl, ik weet, hij was het hier niet mee eens. In werkelijkheid verzette hij zich tegen de gedachte dat Den Haag bepaalt of zijn school wel of niet fuseert. Die beslissing kan hij uitstekend zelf nemen, samen met zijn directie en leraren. En vakoverstijgende vaardigheden? Die bestaan volgens hem niet. Zijn motto was: leer eerst een vak. In mijn vaders geval was dat de Franse taal. Doe dat gedegen. Dan kun je Franse kranten lezen. Boeken. Films kijken. Met de mensen praten. Pas daarna kun je kritisch denken over de Franse cultuur, politiek, samenleving. Kritisch denken als vaardigheid onderwijzen, wat Wallage voorstelt, dat is onmogelijk. Het vak Frans onderwijzen gaat daarentegen prima. Maar het fatsoen van de elite bepaalt ook het handelen van mijn vader. De spreekwoordelijke burgemeester in oorlogstijd. Die sust zich in slaap met: het zal zo'n vaart niet lopen. Maar dat deed het dus wel.

Op het moment dat ik het filmpje bekijk, geef ik dertig jaar les in het vak economie op een middelbare school in een dorp onder Eindhoven, leid twintig jaar leraren op aan zowel de Erasmus Universiteit als de Universiteit Leiden en schrijf twintig jaar over

onderwijs in kranten en *Het Onderwijsblad*, een blad uitgegeven door de Algemene Onderwijsbond met een oplage van tegen de 90.000 exemplaren. Ik weet vanuit praktijkervaring, literatuur, gesprekken met verstandige mensen en lesobservaties wat werkt bij het aanzetten tot leren van ongeveer dertig leerlingen in een klaslokaal. Wat Wallage zegt is onzin, maar alle opvolgers van Wallage vertellen precies hetzelfde verhaal van de vakoverstijgende vaardigheden. Ook na herhaald falen in de uitvoering. Want geen misverstand, de basisvorming van Wallage is begin jaren negentig ingevoerd en heeft twaalf jaar daarna via de achterdeur het onderwijsland weer verlaten. En fusies, ach, het is complex, maar de prikkels vanuit Den Haag en het daar bedachte bekostigingstelsel sturen vooral op verspilling. De rijkdom op kantoor, de armoede in de klas, ik laat het je in een volgend hoofdstuk zien.

Ik, mijn vader, en eigenlijk iedereen die zich verbonden voelde met de eigenheid van het werk in de klas, die leven van de kennis van de praktijk, van generatie op generatie doorgeven, wist dat het onderwijzen van vakoverstijgende vaardigheden en van bovenaf opgelegd fuseren geen goed idee was. Ook in 1991. We hebben het ook gezegd. Rechtstreeks, in de krant en op de televisie. Die kritiek is door veranderaars steevast weggezet als gemopper van verliezers. De leraar die de moderniteit niet aankan. De stoker op de trein.

Dat frame spat in 2008 uiteen. De voorzitter van de parlementaire enquêtecommissie onderwijsvernieuwing, Jeroen Dijsselbloem (PvdA), is een man met gezag. Het is dus schrikken voor de Wallages van deze wereld als een partijgenoot letterlijk zegt: dat er nog iets goed gaat in het onderwijs is enkel en alleen te danken aan de vakbekwaamheid van leraren, die ondanks het beleid gewoon hun werk zijn blijven doen. Het rapport veegt drie decennia onderwijspolitiek van tafel.

Maar Dijsselbloem is ook niet meer dan een moment. De vader van deze politicus was leraar, zijn moeder onderwijzeres. Hij kent het verdriet van de leraar. En ja, een parlementaire enquête heeft impact, is een referentiekader voor latere gesprekken, maar de

politiek neemt Kamerbreed geen enkele verantwoordelijkheid voor de situatie. Bewindslieden en parlementariërs houden de bestaande stelsels in stand. Het argument? Het onderwijs heeft rust nodig.

Ik mag na publicatie van het rapport van de enquêtecommissie via de telefoon commentaar geven in het radioprogramma *Met het Oog op Morgen*. Dijsselbloem zit in de studio. Ik ben net bij de inmiddels opgeheven televisiezender *Het Gesprek* geweest om over hetzelfde onderwerp te praten, heb wat gedronken in de stad en sta om elf uur startklaar op Amsterdam Centraal. Even snel wat voor de radio vertellen en dan met de trein naar Eindhoven.

Een redacteur zegt afgemeten in mijn oor: meneer Dijsselbloem gaat geen antwoord geven op eventuele vragen van u. U stelt dus geen vragen. U gaat niet in debat. U geeft commentaar op het rapport. Dat is het. En dan weet ik, Dijsselbloem wil geen gesprek, geen beweging; hij gaat geen verantwoordelijkheid nemen. De neergang van de middelbare school is niet zijn probleem. Hij heeft een rapport geschreven en dat was het. En dus zeg ik op de radio hetzelfde als wat ik de daarop volgende zaterdag in *NRC/Handelsblad* schrijf: het beeld van de enquêtecommissie is oppervlakkig, scholen liepen niet aan de leiband van het ministerie, beleidsmakers die de grote vernieuwingen in de jaren negentig invoerden deden hun best, dachten het goede te doen, het zijn geen slechte mensen, wat ook geldt voor bestuurders en leraren, de een is niet goed en de ander slecht, maar het zijn de bestaande stelsels en opvattingen die tot dit resultaat hebben geleid en als je die stelsels niet verandert, niet uitspreekt welke opvattingen niet deugen, de minister niet de daarbij horende verantwoordelijkheid neemt, geen nationaal moment van herstel creëert, dan gaat alles gewoon door.

De redacteur spreekt me na het gesprek streng toe. Dit was niet de boodschap die de radiomensen wilden horen. Ik had in met name *NRC/Handelsblad* vanaf 1996 luidruchtig bezwaar aangetekend tegen het studiehuis, tegen het bekostigingsstelsel, tegen het vmbo, tegen de basisvorming en had blij moeten zijn met mijn binnengehaalde gelijk. Dit was mijn gloriemoment en

ik begon weer te zeuren. Het is ook nooit goed bij die leraren. Ik zeg, okay, en denk: positief, negatief, ik moet positief zijn, het zal wel. Maar wat niet goed is, is niet goed, het is mijn rol dat te constateren. Ik ga toch niet van een drol een taartje maken? Na het gesprek koop ik op het perron een halve liter Heineken, zet de muziek hard op mijn koptelefoon, vervolg mijn reis en weet: morgen, kwart over acht, vier-havo. Daarna les tot kwart over vier. Dat blijft gelukkig zoals het was.

En dat brengt me bij dit verhaal. Mijn verhaal. Na het rapport van Dijsselbloem gaat alles inderdaad gewoon door. Er verandert weinig tot niks op de werkvloer. Aan de ene kant het dagelijks werk in de klas. Mooi, spannend, betekenisvol, aardige kinderen, lief zelfs, goede examenresultaten. Aan de andere kant decennia aan een stuk falende onderwijspolitiek. Die tegengestelde krachten trekken de verschillende partijen uit elkaar. Bestuurders, leraren, schoolleiders, ouders en leerlingen drijven van elkaar weg. Ze lijken ieder hun eigen spel te spelen, gericht op hun eigen winst en ze kijken steeds minder vaak naar het gemeenschappelijke. De win-win die ontstaat door gebruik te maken van elkaars verschillende kwaliteiten is langzaam maar zeker uit het stelsel gesijpeld. Er komen op de Nederlandse middelbare scholen individueel best succeservaringen voor, maar collectief niet. We worden hier allemaal slechter van. Maar tot hier vooral een stelling. Een stelling die vragen oproept. Want hoe werkt dat dan precies? Hoe ziet die desintegratie eruit? En hoe kan dit almaal doorgaan? Waarom blijven de evenwichtsherstellende correcties van overheid en markt uit?

Ik ga je uitleggen, laten zien, voelen, vanuit mijn ervaringen, van hoe ik begon, wie ik geworden ben, observaties van wat er om me heen gebeurt, aangevuld met analyses, op basis van bronnen, wat dit betekent voor mijn type leraar. De academicus die zich voor langere tijd aan school en regio bindt. Dit type leraar schuifelt langzaam maar zeker richting nooduitgang. En eenmaal vertrokken, komt die nooit meer terug.

Ik denk dat dit een slechte ontwikkeling is. Voor iedereen. Maar vooral voor het leren van kinderen. Op school leren kinderen

steeds minder. En dat is geen particuliere ervaring, maar een met enige regelmaat aangetoond feit. Er gaat hier iets ongelofelijk mis. En dat is niet nodig. Het kan makkelijk anders en beter. Deze leraar maakt bezwaar.

Omgang met het vak

Weet je, lesgeven, het ziet er makkelijk uit, als je gewoon in een klas gaat zitten, bij iemand die het kan, maar het is best moeilijk. De *natural born* leraar bestaat ook niet. Voor iedereen geldt: je moet het leren. En leren doe je door te weten wat we weten van onderwijzen, het te doen, veel te doen, daar met collega's over praten, naar diezelfde collega's kijken en af en toe eens uitzoeken wat nu precies effectief is in jouw klas.

Toch, het mag een lastig beroep zijn, een man, in een ruimte met pubers, leren, in een vak, ik kon het vanaf het begin vrij aardig. Had amper ordeproblemen. Kwam het eerste jaar schadevrij door. Aan het einde door de eindexamenleerlingen verkozen tot de leukste leraar. En ja, ik kon met een groep omgaan, kreeg ze makkelijk aan het lachen, had plezier, maakte sfeer, de relatie, dat lukte wel. Maar lesgeven, het ambacht, de eerlijkheid gebiedt te zeggen, daar kon ik geen klap van. Ik was nogal autoritair, walste daardoor regelmatig over leerlingen heen, had geen oog voor hun wensen. En die economische begrippen uitleggen, dat ging best, echter op het leren van kinderen had ik weinig tot geen invloed. Dat deden ze zelf. Of niet. Met mijn handelen had het in ieder geval weinig te maken.

Mijn aanvangsprobleem is het schoolvak. Dat is anders dan wat ik gestudeerd heb. De bekende hoogleraar Arnold Heertje heeft in 1968 de begrippen verzameld, op basis van de syllabus die hij zelf gebruikte op de juridische faculteit van de Universiteit van Amsterdam. Daarna gaan twintig jaar methodemakers, didactici, actiegroepen, leraren, de Stichting Leerplanontwikkeling (SLO), toetsmonopolist Cito er overheen. Na al die kruisbestuivingen krijg je het schoolvak.

Het eerste jaar besef ik daardoor niet goed wat ik onderwijs. Ik herken de meeste begrippen en technieken wel, maar die leerboeken zijn voor mij toch een soort van rareiteitenkabinetten. Ik zie de samenhang niet. Weet niet waarom het een na het ander komt. Over makkelijke dingen doen ze moeilijk. Over moeilijke dingen makkelijk. Als iemand 3% meer verdient en het leven wordt 2% duurder, stijgt de koopkracht met 1%. Bij het journaal vertelt de nieuwslezer zoiets achteloos. Het leerboek echter komt met een berekening met ric, nic, pic. Afkortingen voor reëel loonindexcijfer, nominaal loonindexcijfer en prijsindexcijfer. En $3\% - 2\% = 1\%$ mag niet. De juiste berekening is een quotiënt in plaats van een verschil. Een quotiënt met procentuele niveaus en niet met veranderingen. En daar komt dan bij dezelfde cijfers een koopkrachtstijging van 0,98% uit. Het is nogal een gedoe voor een verschil van twee honderdste procentpunt. Voor kinderen van vijftien had wat mij betreft de berekening van de nieuwslezer volstaan.

Maar obligaties, aandelen, derivaten, opties, carry trade, renteswaps, met dividend, verschillende rentes, koersen, het leerboek gooit het op één grote hoop en noemt dat beleggingen. Die hebben rendement. En dat economie in essentie gaat om besturing van het leven, waarbij verstandig kiezen en samenwerken ten behoeve van welvaart de leidende principes zijn, de lesmethode noemt het in de eerste paragraaf, maar komt daar verder niet op terug. Ik moet hieraan wennen. Ik zit in mijn hoofd nog vast in de wiskunde, de modellen. Het sommetje doorrekenen, daar was ik op de universiteit mee bezig. Hier moet ik veel meer over de verbale betekenis en samenhang van de begrippen nadenken.

De omgang met het schoolvak is in dat eerste jaar wennen. In de voorbereiding maak ik daarom de sommetjes eerst zelf. Meestal in de avond. Tot een uur of elf. Met het uitkomstenboek ernaast. Want zonder dat snap ik de essentie van die sommetjes ook niet. De uitleg de volgende dag beperk ik tot wat in de lesmethode staat. De leerstof aanpassen aan de werkelijkheid, aan de wetenschap, daar kom ik pas veel later aan toe. Eerst maar eens zorgen dat de leerlingen redelijk scoren op de toetsen.